

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.24>
УДК 001+37(477)«364»(08)

Леонід ЧУПРІЙ

доктор політичних наук, професор кафедри психології,
педагогіки та суспільних дисциплін,
Державний податковий університет, м. Ірпінь,
Київська область, Україна,
головний науковий співробітник
Інституту соціально-правових та політичних досліджень
імені О. Яременка, м. Київ, Україна.

ORCID: 0000-0002-4965-2750
Email: chupriy2006@ukr.net

Катерина НАСТОЯЦА

доктор соціологічних наук, завідувачка відділу геополітики та філософії
Науково-дослідного інституту українознавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID: 0000-0002-2338-9448
Email: kvitka2155@gmail.com

РЕЛІГІЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. В статті здійснюється дослідження особливостей впливу релігійного чинника, зокрема діяльності Російської православної церкви, Української православної церкви МП на українське населення в умовах російської агресії. Зокрема підкреслено, що в умовах російської агресії Українська православна церква МП та РПЦ несуть значну загрозу національній безпеці нашої країни, виконуючи деструктивні функції та намагаючись дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію всередині країни. Також зазначається, що в умовах посилення зовнішніх загроз, зокрема, повномасштабного російського вторгнення відбувається певна функціональна трансформація релігії, яка спрямовується на виконання насамперед ціннісноформуючих, суспільноконсолідуючих та безпекових функцій. Акцентовано увагу на тому, що для протидії деструктивним проявам Української православної церкви МП, Верховна Рада України прийняла закон, спрямований на усунення ризиків для національної безпеки з боку релігійних організацій, які підтримують зв'язки з росією, оскільки він містить норми, що забороняють українським релігійним організаціям належати до релігійних

організацій, які мають місцезнаходження або керівний центр у країні, що здійснює збройну агресію проти України. Метою статті є дослідження особливостей впливу релігійного чинника, зокрема, діяльності Української православної церкви МП, Російської православної церкви на українське населення в умовах російської агресії. Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, логічний, системний, абстрагування тощо) із залученням методів дедуції, індукції, проблемної хронологізації, класифікації і критики джерел, конкретно-пошукового, порівняльно-історичного, ретроспективного, що дасть можливість створити репрезентативний, достовірний джерельний комплекс дослідження.

Ключові слова: релігія, повномасштабне російське вторгнення, "руській мір", Російська православна церква, Українська православна церква МП.

Leonid CHUPRIY

Doctor of Political Sciences, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Sciences, State Tax University, Irpin, Kyiv, Ukraine, Senior researcher at Scientific Research Center "Institute of Socio-Legal and Political Research named after O. Yaremenko", Kyiv, Ukraine

Kateryna NASTOIASHCHA

Doctor of Sociological Sciences, Head of the Department of Geopolitics and Philosophy, Research Institute of Ukrainian Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RELIGIOUS OPPOSITION IN THE CONDITIONS OF FULL-SCALE RUSSIAN AGGRESSION

Abstract. *The purpose of the article is to study the peculiarities of the influence of the religious factor, in particular, the activities of the Russian Orthodox Church, the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, on the Ukrainian population in the conditions of Russian aggression. The methodological basis of the research will be general scientific methods (analysis, synthesis, logical, systematic, abstraction, etc.) with the involvement of methods of deduction, induction, problematic chronology, classification and criticism of sources, concrete research, comparative-historical, retrospective, which will make it possible to create a representative, reliable source complex of research. The scientific novelty consists in the study of the peculiarities of the manifestation of the religious factor in the conditions of a full-scale Russian invasion. In particular, it is noted that in the conditions of increasing external threats, in particular, a full-scale Russian invasion, a certain functional transformation of religion is taking place, which is aimed primarily at performing value-forming, community-consolidating and security functions. The article emphasizes that in the conditions of Russian aggression, the Ukrainian Orthodox Church of MP poses a significant threat to the national security of our country, performing destructive functions and trying to destabilize the domestic political situation inside the country. Attention is drawn to the fact that, in order to counteract the destructive manifestations of the Ukrainian Orthodox Church of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted a draft law aimed at eliminating risks to national security from religious organizations that maintain ties with Russia, as it contains norms prohibiting Ukrainian religious organizations to belong to religious organizations that have a location or a management center in a country that carries out armed aggression against Ukraine.*

Keywords: religion, full-scale Russian invasion, Russian measure, Russian Orthodox Church, Ukrainian Orthodox Church of MP.

Постановка проблеми. Продовжується російсько-українське військове протистояння. За цей час Україна зазнала збитків понад 700 мільярдів доларів. Крім руйнувань житлової інфраструктури, окупанти не зупинялися і перед знищенням пам'яток історико-культурної спадщини та релігійних споруд. За даними Міністерства культури і інформаційної політики в Україні знищено чи пошкоджено 664 пам'ятки історико-культурної спадщини. За повідомленням Інституту релігійної свободи в Україні було знищено або пошкоджено 494 церков, мечетей і синагог [1]. Найбільше релігійних споруд було знищено в окупованих Донецькій (не менше, ніж 120) та Луганській (понад 70) областях України. Значні масштаби руйнувань спостерігаються також у Київській

області (70), де велися запеклі бої за оборону столиці, а також у Херсонській і Харківській областях, кожна з яких втратила понад 50 культових споруд. Більшість релігійних об'єктів, які зазнали руйнувань під час російського вторгнення, є християнськими (297), п'ять належать мусульманським громадам, і ще п'ять — єврейським. Серед постраждалих будівель 30 належать різним протестантським громадам, 21 — Православній церкві України, п'ять — Римо-католицькій церкві, чотири — Греко-католицькій церкві, а 95 — Свідкам Єгови [1].

Проте, це тільки попередні дані, оскільки інформація постійно надходить в ЮНЕСКО, і остаточний список буде сформовано тільки після закінчення війни. Слід зазначити, що напад на історичну

пам'ятку, релігійну споруду, яка перебуває під захистом ЮНЕСКО "Блакитний щит" є порушенням норм міжнародного права і вважається військовим злочином. Все це підтверджує той факт, що російська федерація не тільки країна-терорист і країна-агресор, а й країна-варвар, для якої немає нічого святого, яка все руйнує, в тому числі і важливі історичні пам'ятки та релігійні споруди. Російська православна церква та Українська православна церква МП виконують деструктивну та дестабілізаційну функцію в релігійному середовищі України, відтак сьогодні потрібно впроваджувати інновації, які зможуть послабити чи нівелювати цей негативний вплив, серед цих інновацій найбільш оптимальним є законодавчі нововведення, спрямовані на регулювання релігійного життя України та його захист від шкідливих російських інформаційних впливів.

Метою статті є дослідження особливостей впливу релігійного чинника, зокрема, діяльності Української православної церкви МП, Російської православної церкви на українське населення в умовах російської агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Релігійні процеси та явища, що відбуваються на території України в умовах сучасності, активно досліджували такі науковці: В. Бондаренко, В. Бедь, В. Бурега, Д. Белов, М. Громовчук, В. Гаєва, М. Делеган, О. Дехтерева, В. Єленський, А. Колодний, В. Лубський, М. Оніщенко, М. Палінчак, Ю. Пайда, Є. Сабов, Г. Сергієнко, О. Стойка, С. Фенцик, П. Яроцький, Л. Ярмол та інші.

Крім того, заслуговують на увагу дослідження, присвячені проблемам реалізації релігійних свобод в умовах війни М. Бабія, О. Бучми, В. Бондаренка, І. Богачевської, В. Єленського, О. Горкуші, С. Здіюрука, А. Колодного, М. Кирюшка, П. Косухи, О. Недавної, О. Сагана, М. Рибачука, В. Титаренко, О. Уткіна, П. Павленка, В. Токмана, Л. Філіпович, П. Яроцького, О. Шуби.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи повномасштабне вторгнення російської федерації до України, слід також враховувати релігійний чинник, оскільки релігійні інституції, зокрема Російська православна церква, Українська православна церква Московського патріархату (МП) активно поширюють ідеї «руського міра» та важливість «повернення ісконно руських земель», до яких і належить, з їхньої точки зору, територія України. Ця концепція включає в себе ідею, що території, які колись були під контролем Москви, але втрачені на певний період, все одно залишаються «споконвічно російськими» і їх потрібно обов'язково повернути до складу росії.

У даному контексті ми повинні проаналізувати ключові функції релігії і трансформацію її соціального впливу в умовах російської агресії.

Слід відзначити провідну роль релігійного чинника в таких складових політичного процесу, як утвердження незалежності, забезпечення державної цілісності й перспективного розвитку України; утвердження статусу та покращення іміджу України

на світовій арені; утвердження високої культури міжетнічного спілкування; досягнення консенсусу та злагоди в українському суспільстві тощо [3, с. 466].

Варто зазначити: в Україні вже історично склалося, що релігія як соціальний інститут активно сприяла консолідації українського етносу, зміцненню моральних засад суспільства та забезпеченню суспільної стабільності та солідарності. Відомо, що саме православ'я завжди було одним із ключових чинників формування української національної ідентичності. Із часів козацтва та під керівництвом українського гетьмана Б. Хмельницького захист православних цінностей був одним із головних гасел національно-визвольних змагань українського народу, з яким він виборював свою державність.

Проте в умовах посилення зовнішніх загроз, зокрема, повномасштабного російського вторгнення, відбувається певна функціональна трансформація релігії, яка спрямовується на виконання насамперед ціннісно формуючих, суспільно консолідуючих та безпекових функцій, оскільки сьогодні Українська православна церква МП несе значну загрозу національній безпеці нашої країни, виконуючи деструктивні функції та намагаючись дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію всередині країни. Окрім того вона намагається послабити зовнішньополітичний авторитет України, поширюючи брехливі наративи серед деяких західних політиків та певних західних ЗМІ щодо нібито порушення прав християн в Україні. Особливо ця тенденція поширилася серед республіканців США, які досить довго гальмували надання фінансової допомоги Україні. Як ми знаємо, саме республіканці є консерваторами, популяризаторами сімейних та релігійних цінностей серед громадян США, і релігійна тематика для них є досить чутливою. Тому саме на них була зосереджена головна увага російських пропагандистів, які частково досягли своєї мети, оскільки частина республіканців та їх виборців повірили в ці брехливі міфи. Зокрема один з кандидатів у президенти США Вівек Рамасвами зазначив, що гроші американських платників податків використовуються в Україні для боротьби з християнами [9]. Інший відомий республіканець та журналіст Такер Карлсон, який брав інтерв'ю у кремлівського диктатора, також відкрито заявив, що український Президент «заборонив християнську віру у своїй країні і заарештував монахинь і священників» [10]. Це взагалі не відповідає дійсності і є повною нісенітницею. Відомий американський дослідник та співробітник Капітолійського пагорба в минулому Стівен Мур відвідав у Конгресі близько 100 офісів Республіканської партії і зазначив, що близько третини республіканців вважають, що в Україні діючою владою переслідуються українські християни. Хоча це абсолютно не відповідає українським реаліям.

Україна є поліконфесійною державою. У ній нараховується близько 120 релігійних конфесій і всі вони мають право на вільне сповідання своєї віри та популяризацію релігійних цінностей, якщо останні не несуть загрози життю людини та не порушують

закони держави [5, с. 26]. В Україні діє Закон «Про свободу совісті і релігійні організації», який чітко декларує права і свободи релігійних інституцій і є одним із найдемократичніших у світі, оскільки закріплює плюральність українського суспільства. Гарантом того, що Україна була і залишається й надалі поліконфесійною країною без порушення прав і свобод віруючих людей, є діюча нормативно-правова база, активна та вільна діяльність Міжцерковної Ради і інших міжконфесійних всеукраїнських об'єднань, різноманітних громадських міжконфесійних інституцій, зокрема Міжнародної асоціації релігійних свобод, яка моніторить дотримання прав і свобод у релігійній сфері, Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, Всеукраїнської Ради релігійних об'єднань та ін., які захищають права віруючих громадян України [7, с. 35].

Розвиток і підтримка релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України чітко прописано в статті 11 Конституції України. Право на свободу світогляду і віросповідання та відокремлення Церкви і релігійних організацій України від держави також прописано в статті 11 Конституції. У статті 30 Конституції зазначено, що зв'язковою ланкою між Церквою і державою є Державний орган у справах релігії, який має забезпечувати проведення державної політики щодо релігій і церкви. А в статті 37 вказано, що діяльність політичних партій, які розпалюють релігійну ворожнечу, заборонена. Відтак, нормативно-правова база України повністю захищає права і свободи віруючих громадян України.

Чому ж тоді виникають певні спекуляції в українському та міжнародному інформаційному просторі, що нібито права християн у нас масово порушуються? Знову ж таки всі ці твердження стосуються Української православної церкви Московського патріархату, яка, при підтримці Російської православної церкви та російських спецслужб, довгий час діяла і доки ще діє на теренах України, популяризуючи ідею «руського міра» та єдності «братніх слов'янських народів», серед яких російський народ є старшим братом. У даному контексті згадаймо історію Російської православної церкви, яка була дозволена російським диктатором Й. Сталіним у 1943 році з метою консолідації російського суспільства проти німецької нацистської агресії і в той же час для контролю над віруючими, оскільки священики були під постійним наглядом спецслужб, або й напямучу були агентами КДБ. До речі, ця традиція прослідковується і в нинішній Російській православній церкві, очільник якої патріарх Кирил (Кирило Гундев) є агентом КДБ, про що писали швейцарські журналісти після проведеного розслідування [11].

Українська православна церква Московського патріархату досить довгий час діяла і продовжує діяти як частина Російської православної церкви. За інформацією Інституту дослідження війни, в 2014 році Українська православна церква підтримала вторгненню Росії в Крим і Східну Україну, надаючи певну матеріальну підтримку російським військовим,

які використовували деякі церковні будівлі у цих регіонах як військові бази, польові лікарні чи з іншою метою. Така практика продовжилася після повномасштабного вторгнення росії в Україну. Українська православна церква МП нібито засудила ці події, закликаючи до миру та переговорів, висловлюючи незгоду з Патріархом Кирилом. Вона також оголосила про певні статутні зміни, які нібито свідчать про її «повну автономію та незалежність» від Російської Православної Церкви, проте на сайті останньої зазначено понад 100 членів Української Православної Церкви як членів її єпископату, відтак вона й надалі залишається складовою Російської православної церкви, яка продовжує виправдовувати загарбницьку війну росії проти України. А останнім часом Російська православна церква перейшла моральну межу. Так на Всесвітньому російському народному соборі 27 березня 2024 р. вона назвала агресію росії проти України «священною війною», виправдовуючи будь-які злочини російських військовослужбовців на українських територіях, називаючи їх визволителями і обіцяючи після смерті прощення всіх гріхів [8]. Вона також чітко зазначила, що вся територія України повинна перебувати в зоні виключного впливу росії, чим свідомо закликала до порушення принципів суверенітету та територіальної цілісності України. У своєму підсумковому документі, так званому «Наказі», «псевдоправославні російські священики» взагалі зазначили, що ця «священна війна» ведеться не тільки проти України, а й проти всього колективного Заходу, який впав у сатанізм, відтак росія – це єдина сила, яка здатна врятувати світ від «наступу глобалізму і пропаганди содомських цінностей» [6].

Закликаючи до вбивства українців і свідомо поширюючи брехню, Російська православна церква порушила ключові релігійні християнські заповіді. Представниця Центру релігійної свободи Гудзонського інституту Ніна Ші чітко акцентувала увагу на тому, що виправдання і прославлення війни російською церквою цілком логічно можна порівняти з джихадом, священною війною в ісламі, оскільки патріарх Кирил чітко пообіцяв російським військовослужбовцям, що їхня загибель на території України «змиває всі гріхи, які людина скоїла» [4].

Щодо деструктивної діяльності Української православної церкви МП, то за словами голови Державної служби України з питань релігії, свободи совісті та етнополітики Віктора Єленського, близько 22 посадовців Української православної церкви були засуджені за незаконну співпрацю з Росією або інші злочини, пов'язані з російською агресією проти України. Деякі священики Української православної церкви отримали вироки за шпигунство проти України, за розповсюдження пропаганди, що закликає до повалення чинної влади. За інформацією В. Єленського, ще 72 особи, пов'язані з даною церквою, є об'єктами кримінальних проваджень або їм оголошено про підозру. Серед них один із провідних діячів Української православної Церкви – митрополит УПЦ (МП) Павло, який російську збройну агресію проти України

називав «громадянським конфліктом», що розпочався ще у 2014 році [8].

Відтак, щоб протидіяти деструктивним проявам Української православної церкви МП, Верховна Рада України у серпні 2024 року прийняла закон №8371 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій», спрямований на усунення ризиків для національної безпеки з боку релігійних організацій, які підтримують зв'язки з Росією. Цей закон не передбачає норм, що переслідують віруючих людей чи забороняють сповідувати певну релігію. Він містить норми, що забороняють українським релігійним організаціям належати до релігійних організацій, які мають місцезнаходження або керівний центр у країні, що здійснює збройну агресію проти України. Отже, цей закон протидіє поширенню ворожої пропаганди, у тому числі матеріалів із закликами до знищення України, геноциду українського народу, а також до насильницького загарбання та окупації Росією інших держав.

Норми закону передбачають, що кожна з багатьох парафій Української православної церкви буде розглядатися індивідуально і, якщо буде підтверджено її зв'язки з державою-агресором Росією, то вона втрапить юридичний статус релігійної організації, але ніяких переслідувань щодо рядових прихожан чи священників не передбачається, і їхні права не порушуються. Вони можуть заснувати нову релігійну організацію і подати її на реєстрацію у відповідний державний орган. Тому всі ці спекуляції російських пропагандистів, що в Україні масово порушуються права християн, нічим не підтвержені і є брехливими.

Слід також згадати, що потребу багатьох віруючих православних українців задовольняє самоврядна Православна церква України, автономність якої п'ять років тому підтвердив, надавши Томос, Патріарх Константинопольський, який вважається «першим серед рівних» серед православних лідерів світового православ'я. Але Російська православна церква та Українська православна церква МП відмовляються визнати Православну церкву України і вважають її розкольніською. Багато церковних громад перейшли з Української православної церкви МП, і ця тенденція прискорилося після лютого 2022 року, повідомляє український аналітичний центр Разумкова [8].

8 липня 2025 р. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті в рамках перевірки зв'язків Київської митрополії Української православної церкви з російською православною церквою видала наказ «Про виявлення ознак афілійованості Київської митрополії Української православної церкви», у якому зафіксовано наявність зв'язків між УПЦ (МП) та Російською православною церквою (РПЦ), діяльність якої в Україні заборонена.

За результатами офіційного дослідження встановлено такі ключові ознаки афілійованості [2]:

Формальна «незалежність» УПЦ (МП), надана РПЦ, не відповідає рівню автокефалії, що характерний для повністю незалежних церков;

Статут УПЦ (МП) містить положення, що свідчать про її входження до структури РПЦ;

Архієреї УПЦ (МП) мають повноваження членів Помісного і Архієрейського Соборів РПЦ, беручи участь у їхній роботі;

Інші системні зв'язки також підтверджують організаційну залежність [2].

Виявлені факти можуть мати подальші юридичні та адміністративні наслідки для правового статусу УПЦ (МП) в Україні, враховуючи чинну заборону діяльності афілійованих із РПЦ структур [2].

Висновки. У статті підкреслено, що в умовах російської агресії Російська православна церква, Українська православна церква МП несуть значну загрозу національній безпеці нашої країни, виконуючи деструктивні функції та намагаючись дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію всередині країни. Акцентовано увагу на тому, що для протидії деструктивним проявам Української православної церкви МП, Верховна Рада України прийняла закон, спрямований на усунення ризиків для національної безпеки з боку релігійних організацій, які підтримують зв'язки з Росією. Закон містить норми, що забороняють українським релігійним організаціям належати до релігійних організацій, які мають місцезнаходження або керівний центр у країні, що здійснює збройну агресію проти України.

1. Близько 500 церков і релігійних об'єктів зруйновано в Україні під час війни. URL: <https://www.oikoumene.org/uk/news/500-churches-and-religious-sites-destroyed-in-ukraine-during-the-war>
2. Виявлено ознаки афілійованості Київської митрополії Української православної церкви з Російською православною церквою, діяльність якої в Україні заборонено. URL: <https://dess.gov.ua/vyjavleno-oznaky-afilyovanosti-kyivskoi-mytropolii-upts-z-rpts/>
3. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: науковий вісник*. 2014. 84(5). С. 465–471.
4. Культ смерті як фактор об'єднання Росії. URL: <https://www.rfi.fr/uk/міжнародні-новини/20221109-культ-смерті-як-фактор-об-єднання-росії>
5. Україна поліконфесійна. *Колективна монографія*. За редакцією А. Колодного і П. Павленка. К.: Інтерсервіс, 2021. 384 с.
6. Чолій Є. Що робити зі «священною війною» Росії проти України та колективного Заходу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3851295-so-robiti-zi-svasennou-vijnou-rosii-proti-ukraini-ta-kolektivnogo-zahodu.html>
7. Чупрій Л.В. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1-2. С. 35–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2013_1-2_7

8. WSJ: Чи є релігійна свобода в Україні «під загрозою»? URL: https://risu.ua/ws-j-chi-ye-religijna-svoboda-v-ukrayini-pid-zagrozoyu_n147110
9. Assessing Vivek Ramaswamy's Claims About Ukraine. URL: https://news.yahoo.com/assessing-vivek-ramaswamy-claims-ukraine-220203322.html?guccounter=1&guce_referrer=
10. Tucker Carlson: Zelensky is an instrument of total destruction. URL: <https://www.foxnews.com/opinion/tucker-carlson-zelensky-instrument-total-destuction>
11. Patriarch Kirill worked for the KGB in the 1970s, Swiss media reports. URL: <https://www.euronews.com/2023/02/06/patriarch-kirill-worked-for-the-kgb-in-the-1970s-swiss-media-reports>

References

1. *Blyzko 500 tserkov i relihiinykh ob'ektiv zruinovano v Ukraini pid chas viiny* [About 500 churches and religious objects were destroyed in Ukraine during the war]. (2024). URL: <https://www.oikoumene.org/uk/news/500-churches-and-religious-sites-destroyed-in-ukraine-during-the-war> (in Ukrainian).
2. *Vyjavleno oznaky afiliiovanosti Kyivskoi mytropolii Ukrainiskoi pravoslavnoi tserkvy z Rosiiskoiu pravoslavnoiu tserkvoiu, diialnist yakoi v Ukraini zabroneno* [Signs of affiliation of the Kyiv Metropolis of the Ukrainian Orthodox Church with the Russian Orthodox Church, whose activities are prohibited in Ukraine, have been identified]. URL: <https://dessa.gov.ua/vyjavleno-oznaky-afiliyovanosti-kyivskoi-myropolii-upts-z-rpts/> (in Ukrainian).
3. Hai-Nyzhnyk P.P., Chuprii L.V. (2014). *Natsionalni interesy, natsionalni tsinnocti ta natsionalni tsili yak ctруктуроформуиuchi chynnyky polityky natsionalnoi bezpeky* [National interests, national values and national goals as structuring factors of national security policy]. *Hileia: naukovyi visnyk*. 84(5). Pp. 465–471. (in Ukrainian).
4. *Kult smerti yak faktor obiednannia Rosii* [The cult of death as a factor in the unification of Russia]. (2024). URL: <https://www.rfi.fr/uk/mizhnarodni-novyny/20221109-kult-smerti-yak-faktor-obiednannia-rosii> (in Ukrainian).
5. *Ukraina polikonfesiina. Kolektyvna monohrafiia* [Ukraine is polyconfessional. Collective monograph]. (2021). Za redaktsiieiu A. Kolodnoho y P. Pavlenka. K.: Interservis. (in Ukrainian).
6. Cholii Ye. (2024). *Shcho robyty zi «sviashchennoiu viinoiu» Rosii proty Ukrainy ta kolektyvnoho Zakhodu* [What to do with Russia's "holy war" against Ukraine and the collective West]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3851295-so-robiti-zi-svasennou-vijnou-rosii-proti-ukraini-ta-kolektivnogo-zahodu.html> (in Ukrainian).
7. Chuprii L.V. (2013). *Kontseptualni zasady polityky natsionalnoi bezpeky Ukrainiskoi derzhavy v humanitarnii sferi* [Conceptual foundations of the national security policy of the Ukrainian state in the humanitarian sphere]. *Politychnyi menedzhment*. № 1-2. Pp. 35–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2013_1-2_7 (in Ukrainian).
8. WSJ: *Chy ye relihiina svoboda v Ukraini "pid zahrozoiu"?* [WSJ: Is religious freedom in Ukraine "under threat"?]. (2024). URL: https://risu.ua/ws-j-chi-ye-religijna-svoboda-v-ukrayini-pid-zagrozoyu_n147110 (in Ukrainian).
9. Assessing Vivek Ramaswamy's Claims About Ukraine. (2023). URL: https://news.yahoo.com/assessing-vivek-ramaswamy-claims-ukraine-220203322.html?guccounter=1&guce_referrer=
10. Tucker Carlson: Zelensky is an instrument of total destruction. (2023). URL: <https://www.foxnews.com/opinion/tucker-carlson-zelensky-instrument-total-destuction>
11. Patriarch Kirill worked for the KGB in the 1970s, Swiss media reports. (2023). URL: <https://www.euronews.com/2023/02/06/patriarch-kirill-worked-for-the-kgb-in-the-1970s-swiss-media-reports>

Отримано редакцією журналу / Received: 28.10.25
 Прорецензовано / Revised: 06.11.25
 Схвалено до друку / Accepted: 07.11.25